

**ברכה על מנהג**

**ברכה על הלל של ראש חודש**

התוספות (ברכות יד, א) חידשו שקריאת הלל בר"ח אינו חיוב אלא מנהג בעלמא. תוס' הוכיחו כדבריהם מגמ' במס' תענית (כח, ב) שמספר על רב שאיקלע לבבל, חזנהו דהו קא קרו (הלל) בר"ח, סבר לאפסוקינהו, (שהיה סובר שהיו גומרים אותו) כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי (שקראו חצי הלל), אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם, ע"כ (אומר התוס') דבימים דאין גומרין בהן הלל אין חובה לאמרו, ומה שאנו אומרים אותו היינו משום מנהג. ומביא בשם מחזור ויטרי שכיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכין עליה, כדאמר פרק לולב וערבה (סוכה מד, ב) אין מברכין על דבר שהוא מנהג (ולכן למ"ד ערבה מנהג נביאים אין מברכים עליה).

**חילוק בין טלטול למצוה**

ר"ת סובר ששפיר מברכין על מנהגים, וכתב שאינו ראייה מחיבוט ערבה, דאטלטול ודאי לא מברכין, אבל על מצוה פשיטא דמברכין, שהרי יום טוב שני אינו אלא מנהגא (כדאמרין פרק קמא דביצה מנהג אבותינו בידינו) ובכל זאת מברכין עליו. עוד הוכיח מסוגיא דברכות (שם) דדן האם מותר להפסיק בהלל, ואם איתא שאינו מברך, מאי הפסקה שייך בה. עוד ראייה דמברכין על מנהגא מהא דרב על לבי כנישתא וכו', ואם לא ברכו בתחלה אמאי לא הרגיש רב דהוה מנהגא עד שדלגו, אלא בוודאי ברכו מפני שמברכים על המנהגים, ובשביל כן לא הרגיש עד הדלוג.

**יו"ט שני של גלות**

לענין קושיית ר"ת מיו"ט שני של גלות שאינו אלא מנהג, כתבו בתוספות (סוכה מד, ב) שאין מזה ראייה, דהא טעמא דאין מברכין אערבה למ"ד מנהג נביאים משום דלא אפשר לומר וצונו, וב' ימים טובים של גליות אין בהם וצונו אלא קידוש להזכרת היום בתפלה וברכת המזון, ואי משום דמברכין אתקיעת שופר ביו"ט שני של ר"ה, הנהו תקנתא נינהו וחמירי מב' ימים טובים של גליות, שהרי לענין ביצה קדושה אחת נינהו כדמוכח בפ"ק דביצה (ד, ב).

וכבר תמה עליו הר"ן (כב, א בדפי הרי"ף) דהא אנן דידיעין בקבועא דירחא לא עבדינן שני ימים טובים אפילו בשל ר"ה אלא משום מנהג אבותיהן, ולא הותקן כלום בשל ר"ה יותר משאר י"ט של גליות אלא משום דאבהתין לא נהגו בשל גליות אלא בשתי קדושות אף אנו כן, ולפי שנהגו בשל ר"ה בקדושה אחת אף לנו קדושה אחת הן. ועוד ברכת מצה של יום טוב ב' של פסח מאי איכא למימר. ולגבי עיקר הראיה מיו"ט שני כתב הר"ן לדחות דשם עיקר תקנה היא, דאמרין שלחו מתם הזהירו במנהג אבותיכם זימנין דגזרו גזירה ואתי לאיקלקולי, דמשמע שתקנה קבועה אמרו כאן שינהגו כמנהג אבותיהם מפני חשש קלקול.

**שיטת הרמב"ם**

עוד כתב הרמב"ם (הל' ברכות יא, טז) שכל דבר שהוא מנהג אף על פי שמנהג נביאים הוא כגון נטילת ערבה בשביעי של חג, ואין צריך לומר מנהג חכמים כגון קריאת הלל בראשי

חדשים ובחולו של מועד של פסח, אין מברכין עליו. והשיג הראב"ד שלא אמרו אלא על חול המועד של פסח בלבד, אבל על של ר"ח בברכה תקנוהו כדי לפרסמו שהוא ר"ח. ממשיך הראב"ד שמנהגנו לברך בכולן, ואין לנו ללמוד מערבה לפי שאין בה לא שבח ולא הודאה בנטילתה, ומה צורך בברכה, אבל קריאת ההלל בימים המקודשים וקרבת מוסף בהם, אם תקנו בהן ההלל משום היכר לקדושתן יפה עשו וצריך ברכה.

כתב הרמב"ם (הל' יום טוב א, כא) זה שאנו עושין בחוצה לארץ כל יום טוב מאלו שני ימים **מנהג הוא**, ויום טוב שני מדברי סופרים הוא ומדברים שנתחדשו בגלות. מבואר בדברי הרמב"ם שס"ל כהתוס' שאין חיוב יו"ט שני אלא מטעם מנהג, וכן מבואר במש"כ (הל' יום טוב ו, יד) וז"ל כל הדברים האלו שאמרנו היו בזמן שהיו בית דין של ארץ ישראל מקדשין על פי הראיה, והיו בני הגליות עושין שני ימים כדי להסתלק מן הספק לפי שלא היו יודעין יום שקדשו בו בני ארץ ישראל, אבל היום שבני ארץ ישראל סומכין על החשבון ומקדשין עליו **אין יום טוב שני להסתלק מן הספק אלא מנהג בלבד**. ויותר מבואר במש"כ (הל' תלמוד תורה ו, יד) שמנדין על המחלל יום טוב שני של גליות, אף על פי שהוא מנהג. א"כ א"א לתרץ בשביל הרמב"ם כמו שתי' הר"ן שיו"ט שני הוי חיוב גמור מדרבנן, א"כ הדרא קושיא לדוכתיה, איך מברכים על מצות מצה ביו"ט שני, לפי הרמב"ם שאין מברכין על מנהג.

### תי' הגרי"ז

ותי' הגרי"ז שע"כ נאמר לפי הרמב"ם שהטעם שאין מברכין על מנהגים אינו משום דליכא לא תסור, אלא משום דתקנת חכמים שמברכים על מצוות אינו אלא על "מצוות" ולא על מנהגים, וכן משמע ממ"ש הרמב"ם (הל' מגילה וחנוכה ג, ז) וז"ל אבל בראשי חדשים קריאת ההלל **מנהג ואינה מצוה**, ומנהג זה בצבור לפיכך קוראין בדילוג, ואין מברכין עליו שאין מברכין על המנהג.

הגרי"ז (הל' ברכות פרק יא, טו) רצה ליישב דברי הרמב"ם, דהנה הראשונים כתבו שהטעם שאין מברכין על מנהג הוא משום שאינו יכול לומר וצונו, אבל הרמב"ם לשיטתו א"א לומר כך שהרי שיטת הרמב"ם בהקדמת הרמב"ם ובהל' ממרים (א, ב) שיש איסור לא תסור על מנהגי חז"ל, וז"ל אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה **והן הגזירות והתקנות והמנהגות**, כל אחד ואחד מאלו השלושה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה, הרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיוורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש. והרמב"ם כתב להדיא שהטעם שמברכים על מצוות דרבנן הוא משטם שהם נכללים בלאו דלא תסור, וז"ל (הל' ברכות יא, ג) וכן כל המצות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה, בין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידים מברך על הכל קודם לעשייתן אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות, והיכן צונו בתורה, שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה, נמצא ענין הדברים והצעתן כך הוא, **אשר קדשנו במצותיו שצויה בהן לשמוע מאלו שצונו להדליק נר של חנוכה או לקרות את**

**המגילה,** וכן שאר כל המצות שמדברי סופרים. א"כ צ"ע למה אין מברכין על מנהגים לשיטת הרמב"ם.

ותי' הגרי"ז שהרמב"ם סובר שלא תקנו ברכת המצוות אלא על מצוות ולא על מנהגים, ולכן בהלל אע"פ שמטעם "לא תסור" היה אפשר לברך, עדיין אינו מברך משום דביסודו הוא מנהג. וכן מדויק בלשון הרמב"ם (הל' מגילה וחנוכה ג, ז) וז"ל אבל בראשי חדשים **קריאת ההלל מנהג ואינה מצוה**, ומנהג זה בצבור לפיכך קוראין בדילוג, ואין מברכין עליו שאין מברכין על המנהג. אבל אכילת מצה ותקיעת שופר הם מצוות, אלא שביו"ט שני המחייב הוא המנהג, אבל המנהג הוא לעשות מצוה, ולכן שפיר מברך משום שגם מנהגים נכללים בלא תסור.

### **מנהג שיש לו עיקר בחיוב**

כעין דברי הגרי"ז מצינו בתוספות הרי"ד (סוכה מד, ב) שהק' על מה דמבואר שם שאין מברכין על מנהג, מהא דמפטרין בשבת במנחה, ואינו אלא מנהגא בעלמא ולא חובה, ומברכין עליה, כדאמרינן בפ' במה מדליקין (שבת כד, א) אמר רב אחדבוי בר מתנא אמר רב מתנא אמר רב יום טוב שחל להיות בשבת המפטר בנביא במנחה א"צ להזכיר של יום טוב, דאלמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב, אלמא מברכין על המנהג. עוד מביא מההיא דמס' תעניות דאמר רב כיון דחזי דקאי מדלגי ואזלי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם, וכבר נוהג כל העולם לברך לקרוא את ההלל, שמע מינא מברכין על המנהג. ועי"ש שמחלק בין דבר שבעיקרו הוא חובה ונהגו להוסיף עליו, שאז מברכין על אותו המנהג, כגון ההפטרה שנוהגת שחרית חובה, והוסיפו לנהוג גם במנחה, וכגון ההלל שנוהג חובה בגולה כ"א ימים, והוסיפו לנהוג גם בר"ח. אבל דבר שאין לו שורש בחיוב כגון חיבוב ערבה לא מברכין עליו.

### **קריאת מגילת אנטיוכוס**

ומה"ט כתב התורי"ד במקום שנוהגין לקרוא מגילת אנטיוכוס בחנוכה, אין ראוי לברך עליה מפני שאין שורש חובה כלל.

### **חילוק בין הדלקת נ"ח בביהכ"נ לקריאת הלל**

על פי דברי הגרי"ז שמעתי מהגר"א ווייס שליט"א ליישב סתירה בדברי המחבר, שלענין קריאת הלל בר"ח כתב (אורח חיים תכב, ב) ויש אומרים שאף הצבור אין מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, וזה דעת הרמב"ם וכן נוהגין בכל א"י וסביבותיה, ואילו לענין הדלקת נ"ח בביהכ"נ (תרע"א, ז) פסק שמברך אע"פ שאינו אלא מנהג בעלמא. ולפי הגרי"ז ניחא דלענין נ"ח שפיר הוי חפצא דמצוה, משום דיש כאן פרסומי ניסא, ואע"פ שאין החיוב אלא מטעם מנהג יכול לברך, אבל בהלל שבחפצא אינו אלא מנהג.